

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
Миколаївська обласна організація

E-ISSN 2708-4116

СТАРОЖИТНОСТІ ЛУКОМОР'Я

ЕЛЕКТРОННИЙ ЖУРНАЛ

2026

№ 4 (37)

Старожитності Лукомор'я (Antiquities of Lukomorie)

Журнал заснований 2020 р. Миколаївською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України (ідея Олександра Тригуба). Виходить 6 разів на рік.

Видання входить до переліку «Б» фахових видань України (Наказ МОН України від 11.06.2026 р. № 928).

Спеціальність В9 – Історія та археологія, В12 – Культурологія та музеєзнавство (кластер – Гуманітарні науки та мистецтво)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Савченко Віктор – д.іст.н., доцент, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського (Одеса, Україна) – *головний редактор*

Вовчук Людмила – к.іст.н., доцент, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна) – *заступник головного редактора*

Тригуб Олександр – д.іст.н., професор, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна) – *видавничий редактор*

Богданова Тетяна – к.іст.н., доц., Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

Іжак Штефан – PhD, Університет Святих Кирила і Мефодія в Трнаві (Трнава, Словачка Республіка)

Земський Юрій – д.іст.н., професор, Хмельницький національний університет (Хмельницький, Україна)

Куриляк Валентина – доктор богослов'я, доцент, Український гуманітарний інститут (Буча, Україна)

Мітеа Іонель – PhD, асистент професора, Галацький університет "Нижній Дунай" (Галац, Румунія)

Пархоменко Владислав – д.іст.н., професор, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

Піструїл Ігор – к.іст.н., ст. наук. співр., Одеський археологічний музей (Одеса, Україна)

Рожицький Лукаш – д.іст.н., професор, Познанський університет Адама Міцкевича (Познань, Польща)

Сапожников Ігор – д.іст.н., ст. наук. співр., Інститут археології НАНУ (Одеса, Україна)

Федоренко Михайло – к.іст.н., доцент, Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)

Юсуповіч Адріан – д.іст.н., професор габілітований, Інститут історії ім. Тадеуша Мантойфеля Польської академії наук (Варшава, Польща)

Контакти редакції: 54007, Україна, Миколаїв, до запитання; **e-mail:** mk.nsku@ukr.net

Офіційна адреса видання в Інтернеті: <https://www.lukomor.mosk.mksat.net>

Старожитності Лукомор'я. 2026. № 4 (37). 171 с.

Опубліковані статті відбивають точку зору авторів, яка не завжди збігається з думкою Редколегії. Відповідальність за точність цитувань несе Автор.

УДК 614.84 : 355.58 (477) «1991-2026»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.4.467>

*Mykhailo Kharlamov, Temiana Chubina, Igor Logovskiy**

ON THE ISSUE OF PROTECTING THE CIVILIAN POPULATION FROM FIRES IN UKRAINE IN 1991-2026

Abstract: The article examines certain issues of the evolution of the system of protecting the civilian population from fires in Ukraine in 1991-2026, reveals the main stages of the formation of state policy in the field of fire and technogenic safety, analyzes changes in regulatory and legal support, the organizational structure of fire protection and mechanisms of civil protection of the population.

The relevance of the study is due to the need for a comprehensive understanding of the transformation of the fire safety system in the context of socio-political changes, administrative reforms, European integration of Ukraine, as well as new challenges associated with the large-scale armed aggression of the Russian Federation, which significantly increased the risks of fires, technogenic accidents and other emergencies.

The features of the development of the state fire protection system after the declaration of independence of Ukraine are analyzed, and key areas of reforming legislation in the field of fire safety and civil protection are identified. Particular attention is paid to the formation of a modern civil protection system after the adoption of the Civil Protection Code of Ukraine, which united the legal mechanisms for preventing, responding to and eliminating the consequences of emergencies, defined the powers of state authorities, local governments, emergency services and fire and rescue units, and also established the priority of protecting the life and health of the population.

The work highlights the impact of administrative reforms on the activities of fire protection agencies, the creation of a unified civil protection system, the development of voluntary firefighting, the modernization of the material and technical base of fire and rescue units, and the improvement of monitoring, alerting and emergency response systems. Modern trends in the development of fire safety under martial law, when a significant part of fires arise as a result of hostilities, missile and drone strikes on critical infrastructure, industry, residential buildings and natural ecosystems, are studied. It is shown that the activities of civil protection units have become comprehensive and combine fire suppression, emergency rescue operations, population evacuation, humanitarian response and minimization of the consequences of military threats.

It is substantiated that the effectiveness of protecting the civilian population from fires is determined not only by the development of the regulatory framework, but also by the level of interagency interaction, technical support, digitalization of management processes, professional training of personnel, the introduction of modern information technologies and the improvement of the safety culture among the population.

Keywords: civil defense, fire safety, fire protection, civilian population, emergencies, State Emergency Service of Ukraine, martial law, state policy, fire and rescue units, Ukraine

* *Kharlamov Mykhailo* – Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, National University of Civil Protection of Ukraine (Cherkasy, Ukraine);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5289-0290>; e-mail: kharlamov_mykhailo@nuczu.edu.ua

Chubina Tetyana – Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, National University of Civil Protection of Ukraine (Cherkasy, Ukraine);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9383-3604>; e-mail: chubina_tetiana@nuczu.edu.ua

Logovskiy Igor – Candidate of Historical Science, Associate Professor of the Department of International Relations and Political Philosophy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Kharkiv, Ukraine); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3975-9503>; e-mail: marika_logovskay@ukr.net

*Михайло Харламов, Тетяна Чубіна, Ігор Логовський**

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ВІД ПОЖЕЖ В УКРАЇНІ У 1991-2026 РОКАХ

Анотація: Досліджено окремі питання еволюції системи захисту цивільного населення від пожеж в Україні у 1991-2026 рр., розкрито основні етапи формування державної політики у сфері пожежної та техногенної безпеки, проаналізовано зміни нормативно-правового забезпечення, організаційної структури пожежної охорони та механізмів цивільного захисту населення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення трансформації системи пожежної безпеки в умовах суспільно-політичних змін, адміністративних реформ, європейської інтеграції України, а також нових викликів, пов'язаних із широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації, що суттєво збільшила ризики виникнення пожеж, техногенних аварій та інших надзвичайних ситуацій.

Проаналізовано особливості розвитку державної системи пожежної охорони після проголошення незалежності України, визначено ключові напрями реформування законодавства у сфері пожежної безпеки та цивільного захисту. Особливу увагу приділено становленню сучасної системи цивільного захисту після прийняття Кодексу цивільного захисту України, який об'єднав правові механізми попередження, реагування та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, визначив повноваження органів державної влади, місцевого самоврядування, аварійно-рятувальних служб і пожежно-рятувальних підрозділів, а також закріпив пріоритет захисту життя та здоров'я населення.

Висвітлено вплив адміністративних реформ на діяльність органів пожежної охорони, створення єдиної системи цивільного захисту, розвиток добровільного пожежного руху, модернізацію матеріально-технічної бази пожежно-рятувальних підрозділів, удосконалення систем моніторингу, оповіщення та реагування на надзвичайні ситуації. Досліджено сучасні тенденції розвитку пожежної безпеки в умовах воєнного стану, коли значна частина пожеж виникає внаслідок бойових дій, ракетних і дронів ударів по об'єктах критичної інфраструктури, промисловості, житлової забудови та природних екосистем. Показано, що діяльність підрозділів цивільного захисту набула комплексного характеру та поєднує ліквідацію пожеж, проведення аварійно-рятувальних робіт, евакуацію населення, гуманітарне реагування та мінімізацію наслідків воєнних загроз.

Обґрунтовано, що ефективність захисту цивільного населення від пожеж визначається не лише розвитком нормативно-правової бази, а й рівнем міжвідомчої взаємодії, технічного забезпечення, цифровізації процесів управління, професійної підготовки персоналу, впровадженням сучасних інформаційних технологій і підвищенням культури безпеки серед населення.

Ключові слова: цивільний захист, пожежна безпека, пожежна охорона, цивільне населення, надзвичайні ситуації, ДСНС України, воєнний стан, державна політика, пожежно-рятувальні підрозділи, Україна

* Харламов Михайло Іванович – доктор історичних наук, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України (Черкаси, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5289-0290>; e-mail: kharlamov_mykhailo@nuczu.edu.ua

Чубіна Тетяна Дмитрівна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України (Черкаси, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9383-3604>; e-mail: chubina_tetiana@nuczu.edu.ua

Логовський Ігор Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і політичної філософії, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (Харків, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3975-9503>; e-mail: marika_logovskay@ukr.net

Вступ. Вітчизняна історична наука в епоху сьогодення, на жаль, не надає належної та ґрунтовної уваги дослідженню питань захисту цивільного населення від пожеж у нашій державі. Потрібно сказати, що наукова актуальність вивчення зазначених проблемних питань та аспектів є, на погляд авторів даної наукової роботи, безумовною та значущою. Дослідження складних і різноманітних аспектів захисту населення від пожеж у нашій державі в історичній ретроспективі, зокрема проблем захисту цивільних громадян української держави від вогняного лиха, є досить актуальним, адже надає змогу дослідити й охарактеризувати раніше не сформульовану та поставлену в українській історіографії проблему. Потреба визначити специфіку протипожежного захисту цивільного населення у межах української держави у роки незалежності (1991-2026 рр.) визначає *актуальність* цього конкретного наукового дослідження.

Науково-теоретична значущість даної науково-історичної розвідки визначається ще й тим, що наукове історичне дослідження проведене у цій статті сприяє всебічному аналізу раніше не поставлених проблемних і значущих питань з історії цивільного захисту та безпеки української держави. *Практична значущість* цього наукового дослідження пов'язана із використанням історичного досвіду працівників цивільного захисту і пожежної безпеки нашої країни у минулому в сучасній і майбутній системі боротьби із стихійними лихами та захисту цивільного населення України.

Метою даної наукової статті є вивчення й аналіз специфіки захисту цивільного населення від пожеж на території України у 1991-2026 рр. Для досягнення зазначеної мети потрібно вирішити наступні *науково-дослідні завдання*: висвітлити особливості захисту українського цивільного населення від вогню у роки відновлення та становлення незалежності нашої держави (1991-1999 рр.), проаналізувати наукові проблеми захисту населення від пожеж у період творення нової української держави (2000-2013 рр.), висвітлити особливості захисту українського населення від пожеж у роки першого етапу російсько-української війни (2014-2021 рр.), охарактеризувати специфіку захисту українського цивільного населення від вогню у часи повномасштабного вторгнення РФ до нашої держави (2022-2026 рр.).

Теоретико-методологічна основа даної конкретної наукової статті базується на загальнонаукових і спеціально-наукових методах історичних досліджень із застосуванням науково-критичного аналізу джерел і літератури. Предмет дослідження даної наукової статті зумовлює необхідне застосування методів аналізу та синтезу історичного матеріалу, а також порівняльно-історичного й описового методів історичного дослідження.

Огляд літератури та джерел. Слід зазначити, що дослідження проблемних аспектів захисту цивільного населення від пожеж в Україні у 1991-2026 рр. на території України періоду незалежності є достатньо вузькою та специфічною науковою проблематикою, що фактично та цілісно не досліджувалася в історичному контексті українськими та закордонними вченими. Звернення уваги до даної тематики спонукало лише фрагментарне висвітлення вказаних наукових аспектів у вітчизняній історіографії. Проблема захисту населення від вогняної небезпеки часів незалежності в Україні частково висвітлювалася у монографіях С. Котельникова¹ та О. Мартина².

¹ Котельников С. Вогнеборці. Історія пожежництва на теренах сучасної України: [Науково-популярне видання]. Київ: ТОВ «Київська книжково-журнальна фабрика», 2018. 444 с.

² Мартин О.М. Пожежна безпека як складова національної безпеки: економічні аспекти. Львів: Сполом, 2017. 292 с.

С. Котельников зосередив свою увагу передусім на історико-теоретичних питаннях проблем захисту цивільного населення від пожеж, використовуючи широкую історіографічну й архівну базу з унікальними документами та матеріалами. Науковець О. Мартин розглянув проблеми пожежної безпеки у контексті економіко-безпекового підходу, виділяючи проблеми захисту населення України від пожеж, як такі, що безпосередньо впливають на національну безпеку нашої держави. Водночас комплексні питання захисту населення України у роки незалежності практично не розглядалися.

Частково окремі аспекти цієї наукової статті розглядалися у досить ґрунтовних працях регіональних вітчизняних дослідників: Р. Антонюка³ та П. Томчишина, П. Сибіги, В. Янішена, В. Ларіної⁴. Дані автори також розглядали питання захисту українського цивільного населення від пожеж. Однак вони досліджували хронологічно достатньо широкий історичний проміжок часу і брали для своїх наукових розвідок тільки Івано-Франківщину та Хмельниччину.

Фрагментарно проблеми захисту цивільного населення від пожеж і загалом цивільного захисту в Україні у часи повномасштабної агресії РФ проти нашої держави висвітлювалися у статтях В. Демчука⁵, Т. Кришталь, К. Пасинчука та Д. Савельєва⁶. Зазначені автори-науковці зосередили свою наукову увагу на аспектах державного регулювання сфери цивільного захисту та її нормативно-правового регулювання.

До основних джерел, що були використані у пропонованій роботі, віднесемо Кодекс цивільного захисту України⁷ та Закон України «Про пожежну безпеку»⁸. Дані документи дали базову основу для дослідження, оскільки саме в них зосереджені основні теоретичні та практичні законодавчі й нормативні аспекти захисту цивільного населення в Україні від пожеж у сучасний період.

Особливості захисту цивільного населення проти пожеж у роки відновлення та становлення незалежності нашої держави (1991-1999 рр.). Проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. стало початком формування нової системи державного управління, що охопила практично всі сфери суспільного життя, зокрема й систему забезпечення пожежної безпеки та захисту цивільного населення від пожеж. Успадкована від СРСР модель організації пожежної охорони потребувала докорінного реформування відповідно до нових політичних, економічних і соціальних умов розвитку держави. Перехід до ринкової економіки, приватизація державної власності, поява нових форм

³ Антонюк Р., Яремчук В. Пожежна охорона Івано-Франківщини від минулого до сучасності: історичний нарис. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 160 с.

⁴ Томчишин П., Сибіга П., Янішен В., Ларіна В. Історія пожежно-рятувальної справи Хмельниччини. Хмельницький, 2015. 228 с.

⁵ Демчук В. Механізм державного регулювання у сфері цивільного захисту як інструментарій реформування безпекової сфери. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 2 (14). С. 114-133. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2023-2\(14\)-114-133](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2023-2(14)-114-133)

⁶ Кришталь Т., Пасинчук К., Савельєв Д. Розвиток системи цивільного захисту України в умовах сучасних безпекових викликів: нормативно-правові основи та ризик-орієнтовані підходи. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. 2026. № 3 (2). С. 104-122. DOI: [https://doi.org/10.65237/2336-3630-2026-3\(2\)-7](https://doi.org/10.65237/2336-3630-2026-3(2)-7)

⁷ Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02 жовт. 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

⁸ Про пожежну безпеку: Закон України від 17.12.1993 № 3745-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3745-12>

господарювання, фінансова криза першої половини 1990-х років і скорочення бюджетного фінансування негативно позначилися на функціонуванні пожежної охорони, технічному оснащенні підрозділів і рівні протипожежного захисту населених пунктів.

На початковому етапі державотворення забезпечення пожежної безпеки здійснювалося на підставі нормативно-правових актів колишнього СРСР, які поступово втрачали актуальність через зміну політичної системи та законодавства незалежної України. Водночас саме у 1990-х рр. було закладено основи сучасної державної політики у сфері пожежної безпеки, сформовано національне законодавство та визначено компетенцію органів державної влади щодо захисту населення від пожеж. Ключовим етапом цього процесу стало прийняття у грудні 1993 р. Закону України «Про пожежну безпеку», який набув чинності у січні 1994 р. та вперше визначив правові, економічні та соціальні засади забезпечення пожежної безпеки, закріпив обов'язки органів державної влади, підприємств, установ, організацій і громадян у цій сфері, а також визначив основні завдання пожежної охорони⁹. Закон встановив, що пожежна безпека є невід'ємною складовою державної політики щодо охорони життя і здоров'я людей, національного багатства та навколишнього природного середовища.

Становлення незалежної держави супроводжувалося значним зростанням кількості потенційно небезпечних виробництв, зміною форм власності підприємств, скороченням фінансування об'єктів соціальної сфери та житлово-комунального господарства. Значна частина виробничих об'єктів експлуатувалася із застарілими системами пожежної автоматики, а житловий фонд характеризувався високим ступенем фізичного зносу інженерних мереж. За цих умов забезпечення належного рівня пожежної безпеки вимагало не лише вдосконалення діяльності пожежної охорони, а й створення цілісної системи державного управління ризиками виникнення пожеж¹⁰.

Особливе місце у процесі реформування займала перебудова організаційної структури пожежної охорони. Упродовж 1991–1999 рр. вона залишалася складовою системи Міністерства внутрішніх справ України, виконуючи функції державного пожежного нагляду, профілактики пожеж, оперативного реагування, рятування людей та ліквідації наслідків аварій і стихійних лих¹¹. Водночас розпочався процес удосконалення взаємодії пожежної охорони з місцевими органами виконавчої влади, підприємствами та добровільними пожежними формуваннями, що стало важливою передумовою подальшого розвитку системи цивільного захисту.

Характерною особливістю зазначеного періоду було поєднання процесів реформування державного управління із необхідністю підтримання належного рівня пожежної безпеки в умовах економічної нестабільності¹². Недостатнє фінансування призводило до скорочення оновлення пожежної техніки, засобів зв'язку, спеціального обладнання та спорядження особового складу. Незважаючи на це, пожежно-рятувальні підрозділи забезпечували реагування на десятки тисяч пожеж щороку, здійснювали рятування населення та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій природного і

⁹ Про пожежну безпеку: Закон України від 17.12.1993 № 3745-ХІІ...

¹⁰ Мартин О.М. Пожежна безпека як складова національної безпеки... С. 183.

¹¹ Котельников С. Вогнеборці. Історія пожежництва на теренах сучасної України... С. 402.

¹² Мартин О.М. Пожежна безпека як складова національної безпеки... С. 271.

техногенного характеру¹³. Важливою складовою державної політики стало формування нормативної бази щодо відповідальності посадових осіб, підприємств та громадян за порушення вимог пожежної безпеки. Закон України «Про пожежну безпеку»¹⁴ визначив систему державного пожежного нагляду, види пожежної охорони (державну, відомчу, місцеву та добровільну), а також встановив механізми контролю за виконанням протипожежних вимог на об'єктах усіх форм власності.

Таким чином, 1991–1999 рр. стали визначальним етапом становлення української системи захисту цивільного населення від пожеж. Саме в цей період було сформовано національні правові засади пожежної безпеки, започатковано реформування організаційної структури пожежної охорони, визначено механізми державного контролю та створено передумови для подальшої інтеграції пожежної безпеки до єдиної системи цивільного захисту України. Незважаючи на складні соціально-економічні умови, держава заклала фундамент сучасної моделі забезпечення пожежної безпеки, яка в наступні десятиліття зазнала подальшого розвитку та вдосконалення.

Специфіка захисту цивільного населення від пожеж в Україні у часи творення нової української держави (2000–2013 рр.). Період 2000–2013 рр. став одним із найважливіших етапів розвитку системи захисту цивільного населення від пожеж в Україні. На відміну від попереднього десятиліття, коли основним завданням держави було створення власної законодавчої бази та забезпечення функціонування успадкованої від Радянського Союзу системи пожежної охорони, початок 21 ст. характеризувався переходом до комплексного реформування всієї системи цивільного захисту. Цей процес відбувався в умовах становлення сучасної української державності, адміністративних реформ, розвитку ринкової економіки, розширення міжнародного співробітництва та поступової адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

На початку нового тисячоліття Україна залишалася державою зі значною кількістю потенційно небезпечних виробництв, розвиненим промисловим комплексом, складною транспортною інфраструктурою та високим рівнем техногенного навантаження. Більшість великих промислових підприємств була побудована ще у другій половині 20 ст. і продовжувала експлуатуватися без комплексної модернізації. Фізичне зношення виробничих фондів, інженерних комунікацій, систем електропостачання та пожежної автоматики значно підвищувало ризик виникнення пожеж і техногенних аварій¹⁵. Одночасно активний розвиток приватного підприємництва, житлового будівництва, торговельно-розважальної інфраструктури та сфери послуг вимагав удосконалення державного контролю за дотриманням вимог пожежної безпеки.

У цей період відбувалося поступове переосмислення ролі пожежної охорони у системі забезпечення національної безпеки. Якщо раніше її діяльність переважно асоціювалася із ліквідацією пожеж, то на початку 21 ст. все більшого значення набували профілактика, прогнозування ризиків, державний нагляд, аварійно-рятувальні роботи та захист населення від усіх видів надзвичайних ситуацій¹⁶. Формувалася сучасна концепція

¹³ Антонюк Р. Пожежна охорона Івано-Франківщини... С. 148.

¹⁴ Про пожежну безпеку: Закон України від 17.12.1993...

¹⁵ Мартин О.М. Пожежна безпека як складова національної безпеки... С. 276.

¹⁶ Томчишин П., Сибіга П., Янішен В., Ларіна В. Історія пожежно-рятувальної справи Хмельниччини... С. 212.

цивільного захисту, відповідно до якої пожежна безпека стала невід'ємною складовою державної політики щодо забезпечення безпеки людини.

Важливим напрямом реформ стало вдосконалення нормативно-правової бази. Упродовж 2000–2013 рр. були прийняті закони, які визначили сучасні принципи організації цивільного захисту, функціонування аварійно-рятувальних служб, державного пожежного нагляду, діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері пожежної безпеки. Законодавче поле набуло комплексного характеру, об'єднавши питання пожежної, техногенної та природної безпеки в єдину систему державного управління.

Принципово новим етапом стало прийняття у 2012 р. Кодексу цивільного захисту України, який набрав чинності у 2013 р.¹⁷ Кодекс систематизував численні нормативно-правові акти, визначив єдині принципи організації цивільного захисту, закріпив повноваження центральних і місцевих органів влади, встановив правові механізми функціонування єдиної державної системи цивільного захисту та визначив пожежну безпеку як складову державної політики із захисту життя, здоров'я людей, майна та навколишнього природного середовища. Він також унормував діяльність пожежно-рятувальних підрозділів, добровільної пожежної охорони та системи державного нагляду у сфері пожежної і техногенної безпеки.

Не менш важливими були організаційні зміни. У досліджуваній період завершувався процес переходу від вузькопрофільної державної пожежної охорони до багатофункціональної пожежно-рятувальної служби. Пожежні підрозділи дедалі частіше залучалися не лише до гасіння пожеж, а й до ліквідації наслідків дорожньо-транспортних пригод, вибухів, повеней, буревіїв, обвалів будівель, аварій на транспорті, промислових катастроф та інших надзвичайних ситуацій. Така трансформація відповідала міжнародній практиці функціонування рятувальних служб і свідчила про розширення функцій держави щодо комплексного забезпечення безпеки населення.

Одночасно реформувалася система державного пожежного нагляду. Було вдосконалено порядок здійснення перевірок об'єктів господарювання, переглянуто вимоги до проєктування нових будівель, впроваджено сучасні норми щодо використання автоматичних систем пожежної сигналізації, пожежогасіння, систем димовидалення та евакуації людей. Особлива увага приділялася об'єктам із масовим перебуванням людей, закладам освіти, охорони здоров'я, культури, промисловим підприємствам і потенційно небезпечним виробництвам. Характерною рисою зазначеного періоду стало поступове технічне переоснащення пожежно-рятувальних підрозділів. За рахунок державного фінансування, міжнародної технічної допомоги та місцевих бюджетів здійснювалися закупівлі сучасних пожежних автомобілів, автодрабин, аварійно-рятувального обладнання, спеціального спорядження, апаратів захисту органів дихання, насосного обладнання та засобів зв'язку¹⁸. Паралельно розвивалися диспетчерські служби, комп'ютерні системи управління силами цивільного захисту, автоматизовані інформаційні бази потенційно небезпечних об'єктів і сучасні системи оперативного зв'язку.

Значного розвитку набула профілактична діяльність. Державна політика дедалі більше орієнтувалася не лише на ліквідацію наслідків пожеж, а й на їх попередження.

¹⁷ Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02 жовтня 2012 р....

¹⁸ Мартин О.М. Пожежна безпека як складова національної безпеки... С. 278.

Органи державного пожежного нагляду проводили систематичні перевірки підприємств, організовували навчання працівників, здійснювали інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, проводили спеціальні профілактичні операції у житловому секторі.

Важливою складовою стала популяризація правил пожежної безпеки серед дітей та молоді через освітні програми, конкурси, відкриті уроки та практичні тренування. Водночас розвиток системи захисту населення від пожеж відбувався в умовах значних соціально-економічних труднощів. Незважаючи на поступове економічне зростання після 2000 р., фінансування багатьох пожежно-рятувальних підрозділів залишалося недостатнім. Значна частина спеціальної техніки продовжувала експлуатуватися понад нормативний строк, окремі пожежні депо потребували капітального ремонту, а рівень матеріального забезпечення особового складу не завжди відповідав сучасним вимогам. Особливо гостро ці проблеми проявлялися у сільській місцевості, де недостатня кількість пожежних підрозділів і значна віддаленість населених пунктів збільшували час прибуття рятувальників до місця пожежі¹⁹.

Суттєвий вплив на розвиток державної політики мав міжнародний досвід. Україна активізувала співпрацю з європейськими країнами та міжнародними організаціями у сфері цивільного захисту, брала участь у спільних навчаннях, обміні фахівцями та впровадженні сучасних технологій управління ризиками. Це сприяло наближенню української системи пожежної безпеки до міжнародних стандартів і формуванню нової культури безпеки, що базувалася на принципах прогнозування, профілактики та управління ризиками.

Важливим результатом реформ стало поступове формування інтегрованої моделі цивільного захисту, в якій пожежна безпека розглядалася як складова комплексної державної політики у сфері захисту населення. Органи державної влади дедалі більше уваги приділяли питанням взаємодії між центральними органами виконавчої влади, місцевим самоврядуванням, підприємствами, аварійно-рятувальними службами та громадськістю. Розширювалися можливості добровільних пожежних формувань, удосконалювалася система професійної підготовки рятувальників, оновлювалися навчальні програми для керівного складу органів цивільного захисту²⁰.

Отже, період 2000–2013 рр. став визначальним етапом становлення сучасної системи захисту цивільного населення від пожеж в Україні. Саме в цей час завершився перехід від радянської моделі пожежної охорони до сучасної системи цивільного захисту європейського типу, заснованої на принципах комплексного управління ризиками, міжвідомчої взаємодії, профілактики, оперативного реагування та захисту населення від широкого спектра надзвичайних ситуацій. Прийняття Кодексу цивільного захисту України стало логічним підсумком багаторічних реформ і створило правові засади для подальшого розвитку пожежно-рятувальної служби, удосконалення державної політики у сфері пожежної безпеки та підвищення рівня захищеності населення в умовах нових суспільних викликів.

Проблеми захисту українського населення від пожеж у роки першого етапу російсько-української війни (2014–2021 рр.). Період 2014–2021 рр. став якісно новим етапом розвитку системи захисту українського населення від пожеж, оскільки вперше за час незалежності України вона була змушена функціонувати в умовах тривалої збройної

¹⁹ Котельников С. Вогнеборці. Історія пожежництва на теренах сучасної України... С. 414.

²⁰ Ibid. С. 423.

агресії Російської Федерації. Анексія Автономної Республіки Крим, початок бойових дій на території Донецької та Луганської областей, руйнування об'єктів критичної інфраструктури, масове застосування артилерійських систем, реактивної зброї та вибухових боєприпасів суттєво змінили характер пожежної небезпеки. Якщо до 2014 р. переважна більшість пожеж виникала внаслідок порушення правил пожежної безпеки, технічних несправностей або природних чинників, то після початку російської агресії дедалі більшу частку становили пожежі, спричинені воєнними діями, обстрілами, вибухами боєприпасів, пошкодженням інженерних мереж і промислових об'єктів.

За цих умов система цивільного захисту України була змушена швидко адаптуватися до нових загроз. Прийнятий у 2012 р. Кодекс цивільного захисту України створив правові засади діяльності органів державної влади, пожежно-рятувальних підрозділів та інших сил цивільного захисту як у мирний час, так і в особливий період. Його положення визначили цивільний захист як комплекс заходів, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, захист населення, гасіння пожеж, проведення аварійно-рятувальних робіт та ліквідацію наслідків небезпечних подій, що набуло особливого значення після початку бойових дій на сході України²¹.

Перші місяці війни виявили суттєві організаційні труднощі у функціонуванні системи пожежної безпеки. Значна кількість пожежно-рятувальних частин опинилася безпосередньо у районах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Частина пожежних депо, спеціальної техніки та матеріально-технічної бази була втрачена або пошкоджена внаслідок бойових дій. Окремі підрозділи були змушені евакуюватися, формувати нові місця дислокації та відновлювати свою діяльність у складних безпекових умовах. Незважаючи на це, пожежно-рятувальні підрозділи продовжували виконувати покладені на них функції, забезпечуючи гасіння пожеж, рятування населення, деблокування постраждалих із пошкоджених будівель, ліквідацію наслідків обстрілів та аварій на об'єктах інфраструктури.

Однією з головних особливостей цього періоду стало суттєве розширення функціональних обов'язків рятувальників. Якщо до 2014 р. їхня діяльність була зосереджена переважно на ліквідації пожеж і техногенних аварій, то в умовах війни вони дедалі частіше виконували завдання з евакуації населення із зон бойових дій, ліквідації наслідків артилерійських обстрілів, забезпечення життєдіяльності населених пунктів, розбирання аварійних конструкцій, супроводу гуманітарних вантажів і взаємодії з військовими, медичними та правоохоронними структурами. Це вимагало перегляду підходів до професійної підготовки особового складу, розвитку міжвідомчої координації та вдосконалення системи управління силами цивільного захисту.

Змінився і характер пожежної небезпеки. Якщо у мирний період пожежі здебільшого мали локальний характер, то бойові дії спричиняли масштабні займання житлових кварталів, промислових підприємств, складів паливно-мастильних матеріалів, енергетичних об'єктів, сільськогосподарських угідь і лісових масивів. Особливо небезпечними були пожежі на територіях, забруднених вибухонебезпечними предметами, де проведення рятувальних робіт потребувало попереднього обстеження місцевості

²¹ Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02 жовтня 2012 р....

саперними підрозділами. У багатьох випадках пожежно-рятувальні підрозділи змушені були працювати під загрозою повторних обстрілів, що значно ускладнювало виконання їхніх завдань.

Особливого значення набув захист об'єктів критичної інфраструктури. Електростанції, підстанції, газорозподільні станції, магістральні трубопроводи, залізничні вузли й інші стратегічні об'єкти потребували постійної готовності до реагування на можливі пожежі й аварії. Пожежно-рятувальні підрозділи брали участь у розробленні планів реагування, проведенні спільних навчань із персоналом підприємств, удосконаленні систем оповіщення та евакуації населення²².

Важливим напрямом розвитку системи пожежної безпеки стало зміцнення матеріально-технічної бази. Упродовж 2014–2021 рр. здійснювалося поступове оновлення спеціальної техніки, закуповувалися сучасні пожежні автомобілі, аварійно-рятувальне обладнання, засоби індивідуального захисту, безпілотні літальні апарати для моніторингу пожеж і сучасні системи зв'язку. Значну роль у цьому процесі відігравала міжнародна технічна допомога, що сприяла підвищенню оперативних можливостей пожежно-рятувальних підрозділів. Паралельно відбувалося вдосконалення нормативно-правового забезпечення. У цей період розвивалися механізми створення місцевої та добровільної пожежної охорони, розширювалися повноваження органів місцевого самоврядування щодо забезпечення пожежної безпеки територіальних громад, удосконалювалися вимоги до функціонування пожежно-рятувальних підрозділів та організації державного нагляду у сфері техногенної і пожежної безпеки. Ці зміни були спрямовані на підвищення стійкості системи цивільного захисту в умовах децентралізації та зростання безпекових викликів.

Водночас розвиток системи пожежної безпеки відбувався в умовах суттєвих фінансових обмежень. Значна частина бюджетних ресурсів спрямовувалася на потреби оборони, що ускладнювало модернізацію пожежно-рятувальних підрозділів²³. Незважаючи на це, держава поступово оновлювала матеріально-технічну базу, удосконалювала систему підготовки рятувальників і розширювала міжнародне співробітництво у сфері цивільного захисту.

Важливою складовою діяльності стало підвищення рівня підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях. У закладах освіти, на підприємствах та в органах місцевого самоврядування проводилися навчання щодо правил пожежної безпеки, евакуації, користування первинними засобами пожежогасіння та поведінки під час виникнення надзвичайних ситуацій. Поширення знань із цивільного захисту розглядалося як важливий елемент зниження ризиків для населення.

Суттєвою особливістю досліджуваного періоду стало активне впровадження принципів децентралізації. Об'єднані територіальні громади отримували ширші повноваження щодо забезпечення пожежної безпеки, створення місцевої пожежної охорони, фінансування добровільних пожежних команд і реалізації місцевих програм цивільного захисту. Такий підхід сприяв скороченню часу реагування на пожежі, особливо у сільській місцевості, де проблема віддаленості державних пожежно-рятувальних підрозділів залишалася актуальною.

У цей період пожежна безпека дедалі більше інтегрувалася із загальною системою

²² Котельников С. Вогнеборці. Історія пожежництва на теренах сучасної України... С. 429.

²³ Ibid. С. 438.

національної безпеки. Воєнні дії продемонстрували, що ефективний захист населення неможливий без постійної взаємодії пожежно-рятувальної служби, військових формувань, правоохоронних органів, медичних служб, органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Саме міжвідомча координація стала одним із визначальних чинників успішного реагування на надзвичайні ситуації в районах проведення бойових дій.

Таким чином, перший етап російсько-української війни докорінно змінив зміст і пріоритети державної політики у сфері захисту населення від пожеж. Система цивільного захисту трансформувалася з моделі, орієнтованої переважно на реагування на техногенні та природні надзвичайні ситуації, у багатофункціональний механізм, здатний діяти в умовах збройного конфлікту. Досвід 2014-2021 рр. засвідчив необхідність поєднання пожежної безпеки з питаннями оборонної стійкості, захисту критичної інфраструктури, розвитку місцевих спроможностей та вдосконалення міжвідомчої взаємодії. Саме ці напрацювання стали основою для подальшої адаптації системи цивільного захисту до викликів повномасштабної війни, що розпочалася у 2022 р.

Специфіка захисту українського цивільного населення від вогню у часи повномасштабного вторгнення РФ до України (2022–2026 рр.). Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало безпрецедентним викликом для системи цивільного захисту та пожежної безпеки незалежної України. Війна докорінно змінила характер загроз для цивільного населення, оскільки пожежі перестали бути переважно наслідком техногенних аварій, необережного поводження з вогнем чи природних явищ. Основною причиною масштабних пожеж стали ракетні удари, авіаційні бомбардування, артилерійські обстріли, застосування ударних безпілотних літальних апаратів, детонація боеприпасів, руйнування критичної інфраструктури та бойові дії на значній частині території України. За цих умов захист цивільного населення від вогню набув ознак складової національної безпеки та оборони держави, а діяльність пожежно-рятувальних підрозділів стала невіддільною від загальної системи забезпечення стійкості країни в умовах війни.

На початку широкомасштабної агресії система цивільного захисту функціонувала на основі Кодексу цивільного захисту України, який визначав організаційні та правові засади діяльності єдиної державної системи цивільного захисту, повноваження органів державної влади, місцевого самоврядування, оперативно-рятувальної служби, спеціалізованих служб і добровільних формувань²⁴. Уже в перші місяці війни окремі положення законодавства були доповнені й адаптовані до умов воєнного стану, зокрема щодо функціонування захисних споруд, евакуації населення, державного нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки, а також забезпечення безперервної роботи сил цивільного захисту. Однією з головних особливостей досліджуваного періоду стало те, що пожежі виникали не ізольовано, а як складова комплексних наслідків бойових дій. Влучання ракет і безпілотних літальних апаратів у житлові квартали, лікарні, школи, адміністративні будівлі, торговельні центри, склади паливно-мастильних матеріалів, промислові підприємства та енергетичні об'єкти супроводжувалися масштабними займаннями, руйнуванням будівель, численними людськими жертвами та необхідністю проведення складних аварійно-рятувальних робіт.

²⁴ Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02 жовтня 2012 р...

На відміну від мирного часу, ліквідація таких пожеж здійснювалася в умовах високої ймовірності повторних ударів, що вимагало нових алгоритмів організації роботи пожежно-рятувальних підрозділів²⁵.

Практика 2022–2026 рр. засвідчила, що особовий склад оперативно-рятувальної служби цивільного захисту змушений працювати у надзвичайно небезпечних умовах. Рятувальники виконували завдання під час повітряних тривог, артилерійських обстрілів та повторних ракетних атак, здійснювали евакуацію населення із зруйнованих будівель, деблокували постраждалих, локалізували пожежі на об'єктах критичної інфраструктури, ліквідовували наслідки вибухів, забезпечували першочергові аварійно-відновлювальні роботи та брали участь у гуманітарних операціях. У багатьох випадках першочерговим завданням ставало не лише гасіння пожежі, а й створення безпечних умов для роботи інших екстрених служб і проведення пошуково-рятувальних заходів.

Новою рисою цього періоду стало різке збільшення кількості пожеж на об'єктах енергетичної інфраструктури. Масовані атаки на електростанції, трансформаторні підстанції, газорозподільні об'єкти, нафтобази й інші критично важливі підприємства супроводжувалися складними пожежами, ліквідація яких вимагала використання спеціальної техніки, значних сил і засобів, а також тісної взаємодії з операторами енергетичної інфраструктури, військовими формуваннями та правоохоронними органами. Захист таких об'єктів став одним із ключових напрямів діяльності державної системи цивільного захисту²⁶.

Іншою важливою особливістю стало зростання кількості пожеж у природних екосистемах. Бойові дії, застосування вибухових боєприпасів, детонація мін, лісові та степові пожежі значно ускладнювали роботу пожежно-рятувальних підрозділів. Значні площі лісів, заповідників і сільськогосподарських угідь залишалися потенційно небезпечними через мінування, що нерідко унеможливлювало оперативне гасіння пожеж або вимагало попереднього розмінування території. За таких умов до ліквідації загорянь залучалися не лише сили Державної служби України з надзвичайних ситуацій, а й військові сапери, представники лісового господарства, органів місцевого самоврядування та добровільних пожежних формувань.

Повномасштабна війна істотно змінила зміст діяльності Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Поряд із традиційними функціями пожежогасіння її підрозділи виконували широкий спектр завдань, пов'язаних із ліквідацією наслідків бойових дій, гуманітарним розмінуванням, відновленням життєзабезпечення населених пунктів, організацією евакуації населення, інформаційною підтримкою громадян, забезпеченням функціонування пунктів незламності та участю у міжнародних гуманітарних місіях. Це свідчило про трансформацію пожежно-рятувальної служби у багатофункціональний елемент системи національної стійкості держави.

В умовах повномасштабної війни значно посилилася роль органів місцевого самоврядування та територіальних громад. Саме вони стали важливою ланкою у створенні місцевих пожежних команд, добровільних формувань цивільного захисту, забезпеченні населення первинними засобами пожежогасіння, організації оповіщення, функціонуванні

²⁵ Демчук В. Механізм державного регулювання у сфері цивільного захисту... С. 118.

²⁶ Кришталь Т., Пасинчук К., Савельєв Д. Розвиток системи цивільного захисту України... С. 113.

укриттів та проведенні евакуаційних заходів. Децентралізація, започаткована до повномасштабного вторгнення, дала змогу громадам оперативніше реагувати на надзвичайні ситуації, пов'язані із пожежами та руйнуваннями.

Суттєвого розвитку набула міжнародна співпраця. Упродовж 2022-2026 рр. Україна отримала значну технічну, матеріальну та експертну допомогу від іноземних держав, міжнародних організацій і партнерських рятувальних служб. До пожежно-рятувальних підрозділів надходили сучасні пожежні автомобілі, автодрабини, спеціалізована інженерна техніка, аварійно-рятувальне обладнання, мобільні насосні станції, засоби індивідуального захисту, генератори, системи зв'язку та безпілотні літальні апарати для проведення розвідки й моніторингу пожеж. Це дало змогу частково компенсувати втрати техніки, завдані бойовими діями, та підвищити оперативні можливості рятувальних підрозділів.

Особливого значення набуло впровадження сучасних цифрових технологій. Системи моніторингу пожеж за допомогою супутникових даних, безпілотних літальних апаратів, геоінформаційних платформ, електронних карт руйнувань і цифрових систем управління силами цивільного захисту стали невід'ємною складовою оперативного реагування. Їх використання забезпечувало швидке оцінювання обстановки, визначення безпечних маршрутів руху рятувальників, координацію між підрозділами та ефективніше планування аварійно-рятувальних операцій²⁷.

Паралельно змінювалися підходи до підготовки населення. Масові інформаційні кампанії щодо дій під час повітряної тривоги, правил користування укриттями, алгоритмів евакуації, поводження із вибухонебезпечними предметами та використання первинних засобів пожежогасіння стали важливою складовою державної політики у сфері цивільного захисту. У закладах освіти, на підприємствах і в територіальних громадах проводилися навчання та тренування, спрямовані на формування практичних навичок поведінки в умовах воєнної небезпеки.

Разом із тим війна висвітлила низку системних проблем. Серед них – необхідність подальшого розвитку місцевої пожежної охорони, модернізації спеціальної техніки, будівництва нових пожежних депо у громадах, удосконалення систем оповіщення населення, підвищення захищеності об'єктів критичної інфраструктури та розширення можливостей аварійно-рятувальних служб щодо роботи в умовах тривалих бойових дій. Досвід масованих ударів по енергетичній інфраструктурі підтвердив необхідність інтеграції заходів пожежної безпеки із загальною політикою забезпечення національної стійкості та захисту критичної інфраструктури.

Таким чином, період 2022-2026 рр. став новим історичним етапом розвитку української системи захисту цивільного населення від вогню. В умовах повномасштабної війни пожежна безпека набула стратегічного значення і перетворилася на один із ключових компонентів державної політики у сфері національної безпеки. Досвід цього періоду засвідчив, що ефективний захист населення від пожеж в умовах сучасної війни можливий лише за умови комплексного поєднання правового регулювання, високого рівня професійної підготовки рятувальників, розвитку місцевих спроможностей, сучасного технічного забезпечення, широкої міжнародної співпраці й активної участі громадян у

²⁷ Кришталь Т., Пасинчук К., Савельєв Д. Розвиток системи цивільного захисту України... С. 114-115.

реалізації заходів цивільного захисту. Накопичений практичний досвід створює підґрунтя для подальшої модернізації системи цивільного захисту України, її адаптації до стандартів європейської безпеки та підвищення готовності держави до реагування на сучасні воєнні та техногенні загрози.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що розвиток системи захисту цивільного населення від пожеж в Україні упродовж 1991–2026 рр. відбувався під безпосереднім впливом політичних, соціально-економічних, адміністративних і безпекових трансформацій держави. За тридцять п'ять років незалежності Україна пройшла складний шлях від успадкованої радянської моделі державної пожежної охорони до сучасної системи цивільного захисту, діяльність якої ґрунтується на комплексному управлінні ризиками, міжвідомчій взаємодії, розвитку місцевих спроможностей й адаптації до стандартів європейської безпеки. Правовою основою сучасної системи є Кодекс цивільного захисту України, який визначає цивільний захист як комплекс заходів із запобігання надзвичайним ситуаціям, реагування на них, державного нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки, а також захисту населення і територій у мирний час та в особливий період.

Встановлено, що перший етап розвитку (1991–1999 рр.) характеризувався формуванням національної системи пожежної безпеки після проголошення незалежності України. Саме в цей період були створені основи вітчизняного законодавства, визначено місце державної пожежної охорони у структурі органів виконавчої влади, започатковано реформування системи державного пожежного нагляду та сформовано базові механізми правового регулювання захисту населення від пожеж. Незважаючи на глибоку економічну кризу, недостатнє фінансування та матеріально-технічні труднощі, саме цей період заклав фундамент подальшої модернізації системи цивільного захисту.

Другий етап (2000–2013 рр.) став періодом інституційного становлення сучасної моделі цивільного захисту. Було розширено законодавче забезпечення, інтегровано пожежну охорону із системою реагування на надзвичайні ситуації, удосконалено державний пожежний нагляд, започатковано ризик-орієнтовані підходи до забезпечення пожежної безпеки, здійснено технічне переоснащення пожежно-рятувальних підрозділів та розширено міжнародне співробітництво. Логічним завершенням цього етапу стало прийняття Кодексу цивільного захисту України у 2012 р., який систематизував законодавство та визначив єдині принципи функціонування державної системи цивільного захисту.

Доведено, що початок російської збройної агресії у 2014 р. став переломним моментом у розвитку системи захисту населення від пожеж. Бойові дії на сході України докорінно змінили характер пожежної небезпеки, адже значна кількість пожеж стала наслідком застосування зброї, руйнування промислових підприємств, житлової забудови та об'єктів інфраструктури. У цих умовах пожежно-рятувальні підрозділи розширили свої функції, виконуючи не лише завдання з ліквідації пожеж, а й аварійно-рятувальні роботи, евакуацію населення, забезпечення гуманітарних заходів, ліквідацію наслідків обстрілів та взаємодію із сектором безпеки і оборони. Таким чином, пожежна безпека фактично інтегрувалася до загальної системи національної безпеки держави.

Особливе місце у дослідженні посідає аналіз розвитку системи цивільного захисту в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022–2026 р. Встановлено, що саме цей період характеризується безпрецедентним зростанням кількості пожеж,

спричинених ракетними ударами, авіаційними бомбардуваннями, застосуванням безпілотних літальних апаратів, руйнуванням об'єктів критичної інфраструктури та масовими бойовими діями. За цих умов діяльність пожежно-рятувальних підрозділів набула комплексного характеру і поєднувала пожежогасіння, аварійно-рятувальні роботи, гуманітарне розмінування, евакуацію населення, ліквідацію наслідків руйнувань і забезпечення функціонування критично важливих об'єктів. Водночас законодавство у сфері цивільного захисту продовжувало адаптуватися до умов воєнного стану та гармонізуватися з підходами Європейського Союзу щодо управління ризиками та цивільного захисту.

Дослідження підтвердило, що ефективність захисту цивільного населення від пожеж залежить не лише від рівня технічного оснащення пожежно-рятувальних підрозділів, а й від комплексності державної політики, яка повинна поєднувати належне нормативно-правове забезпечення, професійну підготовку персоналу, сучасні системи управління, цифрові технології моніторингу та прогнозування, розвиток добровільної і місцевої пожежної охорони, міжвідомчу взаємодію, міжнародне співробітництво й активну участь населення у реалізації заходів цивільного захисту.

Установлено, що впродовж досліджуваного періоду поступово змінювалася сама концепція пожежної безпеки. Якщо на початку незалежності основний акцент робився на ліквідації наслідків пожеж, то сучасний підхід базується на принципах превентивності, оцінювання ризиків, підвищення стійкості територіальних громад, захисту критичної інфраструктури та безперервності функціонування систем життєзабезпечення. Війна прискорила впровадження цих підходів і засвідчила необхідність їх подальшого розвитку. Перспективними напрямами вдосконалення державної політики у сфері захисту цивільного населення від пожеж є подальша гармонізація українського законодавства із правом Європейського Союзу, розвиток участі України в європейських механізмах цивільного захисту, модернізація пожежно-рятувальної техніки, розширення мережі місцевої та добровільної пожежної охорони, впровадження сучасних цифрових технологій управління надзвичайними ситуаціями, зміцнення захищеності об'єктів критичної інфраструктури, удосконалення систем раннього оповіщення та підвищення рівня підготовки населення до дій в умовах воєнних і техногенних загроз. Ці напрями відповідають сучасним змінам у законодавстві України та курсу на інтеграцію до європейського простору цивільного захисту.

Отже, еволюція системи захисту цивільного населення від пожеж у 1991–2026 рр. свідчить про її поступовий перехід від галузевої моделі пожежної охорони до інтегрованої системи цивільного захисту, здатної функціонувати в умовах як мирного часу, так і масштабної війни. Накопичений практичний досвід реагування на сучасні безпекові виклики створює підґрунтя для подальшого розвитку національної системи цивільного захисту, підвищення її стійкості, ефективності та відповідності європейським стандартам забезпечення безпеки населення.

Внесок у співавторство. Харламов М.: розробка концепції дослідження, збір даних, аналіз джерел і літератури, написання оригінального тексту; Чубіна Т.: розробка концепції дослідження, збір даних, аналіз джерел і літератури, наукове доопрацювання та вдосконалення тексту; Логовський І.: підбір джерельної бази та архівних матеріалів, аналіз джерел та літератури, аналітичне опрацювання джерел.

Заява про відсутність конфлікту інтересів. Автори заявляють, що не мають жодного реального чи потенційного конфлікту інтересів (фінансового, професійного, особистого або інституційного), який міг би вплинути на результати дослідження, їх інтерпретацію або подання матеріалу в цій публікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

Про пожежну безпеку: Закон України від 17.12.1993 № 3745-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3745-12>
Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02 жовтня 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

Література

Антонюк Р., Яремчук В. Пожежна охорона Івано-Франківщини від минулого до сучасності: історичний нарис. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 160 с.
Демчук В. Механізм державного регулювання у сфері цивільного захисту як інструментарій реформування безпекової сфери. *Науковий вісник: Державне управління*. 2023. № 2 (14). С. 114-133. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2023-2\(14\)-114-133](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2023-2(14)-114-133)
Котельников С. Вогнеборці. Історія пожежництва на теренах сучасної України: [Науково-популярне видання]. Київ: ТОВ «Київська книжково-журнальна фабрика», 2018. 444 с.
Кришталь Т., Пасинчук К., Савельєв Д. Розвиток системи цивільного захисту України в умовах сучасних безпекових викликів: нормативно-правові основи та ризик-орієнтовані підходи. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. 2026. № 3 (2). С. 104-122. DOI: [https://doi.org/10.65237/2336-3630-2026-3\(2\)-7](https://doi.org/10.65237/2336-3630-2026-3(2)-7)
Мартин О.М. Пожежна безпека як складова національної безпеки: економічні аспекти. Львів: Сполом, 2017. 292 с.
Томчишин П., Сибіга П., Янішен В., Ларіна В. Історія пожежно-рятувальної справи Хмельниччини. Хмельницький, 2015. 228 с.

Перше надходження – 06.07.2026
Прийнято до друку – 27.08.2026
Оприлюднено на сайті – 31.08.2026

ЗМІСТ

Давня історія

Свиридов Андрій

Античний керамічний імпорт у поселенських комплексах Дніпровського
Лівобережжя архаїчного та ранньокласичного часу: порівняльний аналіз 7

Пуховаць Дмитро

«Вони вже не ми»: обставини розділення Римської імперії наприкінці 4 ст. від Р.Х. 23

Середньовіччя

Саксонов Сергій

Епос «Дігеніс Акрит» як джерело з історії ментальностей: асиметрична війна,
політична автономія та гібридна ідентичність анатолійського порубіжжя 42

Нова історія

Савченко Ірина

Міські органи влади Південної України: формування, розвиток та впливи
колонізаційної політики (1770-ті – середина 19 століття) 51

Мітеа Іонель

Консульська мережа царської імперії у портах Нижнього Дунаю та Чорного моря
(1836-1914): нотатки з архівів Міністерства закордонних справ у Бухаресті 61

Уварова Олена

Студентки Одеських вищих жіночих медичних курсів: кількісний,
етноконфесійний і соціальний склад (1910-1920 рр.) 73

Новітні часи

Нагірняк Андрій

Національне питання у політичних поглядах Г.Хомишина та програмних
документах українських клерикально-консервативних політичних об'єднань
Західної України (1920-1930-і рр.) 85

Бака Віталій, Стичинський Іван

Вітрина модерної Чехословаччини: національна репрезентація на Виставці
сучасної культури в Брно 1928 року 96

Салата Оксана

Німецький окупаційний режим 1941-1943 рр. у спогадах української творчої
письменної інтелігенції 107

Яшин Вадим

Спеціальний відділ «Вінета» Райхсміністерства пропаганди: інституційна історія
(1941-1945) 117

Каковкіна Ольга

Країни Західної Європи як об'єкт туризму радянських громадян у 1970-х роках (за
матеріалами Державного архіву Дніпропетровської області) 140

Харламов Михайло, Чубіна Тетяна, Логовський Ігор

До питання про захист цивільного населення від пожеж в Україні у 1991-2026
роках 156

CONTENTS

Ancient History

Svyrydov Andrii

Antique Ceramic Imports in Settlement Complexes on the Dnieper Left Bank During the Archaic and Early Classical Periods: A Comparative Analysis 7

Pukhovets Dmytro

«They Are No Longer Us»: the Circumstances of the Division of the Roman Empire At the End of the 4th Century AD 23

Middle Ages

Saksonov Serhii

‘Digenis Akritas’ as a Source for the History of Mentalities: Asymmetric Warfare, Political Autonomy, and Hybrid Identity on the Anatolian Frontier 42

New Ages

Savchenko Iryna

Local Government Bodies in Southern Ukraine: Their Formation, Development and the Impact of Colonisation Policy (1770s – Mid-19th Century) 51

Mitea Ionel

The Consular Network of the Tsarist Empire in the Ports of the Maritime Danube and the Black Sea (1836–1914) – Notes From the Archives of the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest 61

Uvarova Olena

Female Students of the Odesa Higher Women’s Medical Courses: Quantitative, Ethno-Confessional, and Social Composition (1910–1920) 73

Modern Times

Nagirnyak Andrii

The National Question in the Political Views of H. Khomyshyn and the Platform Documents of Ukrainian Clerical-Conservative Political Organizations in Western Ukraine (1920–1930s) 85

Baka Vitalii, Stychynskyi Ivan

The Showcase of Modern Czechoslovakia: National Representation at the Exhibition of Contemporary Culture in Brno in 1928 96

Salata Oksana

The German Occupation Regime of 1941-1943 in the Memories of the Ukrainian Creative Literary Intelligentsia 107

Yashyn Vadym

The Special Department 'Vineta' of the Reich Ministry of Propaganda: An Institutional History (1941-1945) 117

Kakovkina Olha

Western European Countries as an Object of Tourism for Soviet Citizens in the 1970s (Based on Materials From the State Archives of Dnipropetrovsk Region) 140

Kharlamov Mykhailo, Chubina Temiana, Logovskyi Igor

On the Issue of Protecting the Civilian Population From Fires in Ukraine in 1991-2026 156